

Віра КУПЧЕНКО

КОМПЛЕКТУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ ЯК ПРЕДМЕТ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні питання експертизи цінності документів, науково-методичні проблеми комплектування державних архівів, організації їх роботи з джерелами комплектування завжди привертала увагу науковців, архівістів-практиків.

Запровадження до наукового обігу поняття “комплектування” на “радянському” просторі в історіографії пов’язується з ім’ям відомого російського архівознавця Б. Анфілова, який у 1920-х рр. пропагував ідею “активного комплектування” на основі розгалуженої системи переліків, що передбачала відмову від приймання на державне зберігання документів установ другорядного значення. Згодом зміст поняття було розвинуто в працях В. Автократова¹, Г. Князева², К. Мітяєва³.

Обговорення питань комплектування державних архівів значно активізувалось у 1960–1970-х роках, коли на сторінках журналів “Вопросы архивоведения”, “Советские архивы”, науково-інформаційного бюлетеня “Архіви України” розгорнулася дискусія щодо перебудови комплектування державних архівів, спричиненої впровадженням розроблених Головархівом СРСР “Примірних списків установ, організацій і підприємств, документальні матеріали яких підлягають і не підлягають прийому до державних архівів” та “Методичних вказівок по комплектуванню державних архівів документальними матеріалами та організації експертизи їхньої цінності” (М., 1961).

Автори публікацій аналізували систему відбору документів на державне зберігання, коли до держархівів поряд із документами установ і організацій союзного, республіканського, обласного значення надходили матеріали однорідних організацій допоміжного характеру. Так, у редакційній статті першого номера бюлетеня “Архіви України” за 1960 р. наголошувалося, що зі 100 тис. джерел комплектування, які перебували на обліку в українських архівах, близько 90 тис. були установами міської, районної та сільської ланок. Значну частину з них становили заготівельні, постачально-збутові, торговельні та інші організації, документи яких не мають наукового, народногосподарського або довідкового значення⁴.

Практичні аспекти перебудови комплектування державних архівів УРСР у цей період дістали відображення в статтях співробітників Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, архівних відділів облвиконкомів, держархівів областей В. Коновалової⁵, Я. Синельникова⁶, Л. Свиридової⁷. Автори наголошували на необхідності запровадження методів вибіркового приймання документів таких масових установ і організацій, як загальноосвітні школи, ремонтно-тракторні станції, колгоспи та радгоспи, пропонували шляхи скорочення кількості установ, включених до списків джерел комплектування обласних, міських і районних державних архівів, а також

порушував питання про передавання з держархівів до архівів установ документів з особового складу, що мають довготривале довідкове значення.

Вирішенню організаційно-методичних проблем комплектування державних архівів були присвячені статті працівників Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, архівних установ Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської та інших областей Г. Желнової⁸, В. Жук і Т. Ткаченко⁹, В. Коновалової¹⁰, О. Саніна¹¹.

Проблемам перебудови комплектування державних архівів республіки присвячувалася стаття Г. Рибалка¹², в якій відзначалися нові особливості комплектування: плановість, цілеспрямованість; надходження на державне зберігання від установ великої кількості справ, серед яких значну частину становили документи міністерств і відомств УРСР, раднаргоспів, виконкомів рад депутатів трудящих та інших установ і організацій, а також підприємств союзного й республіканського значення; складання переліків установ, документи яких мають надходити на державне зберігання; розроблення переліків справ, що підлягають прийманню до держархівів; перебудова експертизи цінності документів, що має на меті передусім відбір справ постійного зберігання. У статті пропонувалися заходи з удосконалення комплектування державних архівів, підвищення ролі експертно-перевірних комісій в організації цього процесу.

Досвід діяльності українських архівістів активно пропагував часопис "Архіви України". Практичні питання включення до джерел комплектування ДАФ СРСР і відбору документів на державне зберігання висвітлювали Н. Пушкарьова¹³ і Г. Артюхова¹⁴. Про відбір на державне зберігання документів щодо політехнізації середньої школи йшлося у статті співробітника Львівського обласного архіву С. Маньковського¹⁵, про складання номенклатур справ товариських судів і добровільних народних дружин – у допису архівіста з Миколаївщини Л. Нестеренко¹⁶. Проблему впорядкування документів установ та організацій, що підлягають прийманню до архіву, порушували завідувачі Архівного відділу Донецького облвиконкому В. Смальченко¹⁷ та Смілянського райдержархіву Черкаської області О. Новикова¹⁸.

На тлі широкого обговорення архівістами-практиками проблем експертизи цінності та комплектування важливого значення набував аналіз теоретичних питань. У статті російських архівістів А. Єлпатьєвського, Т. Коленкіної, В. Цапліна¹⁹ йшлося, наприклад, про поняття експертизи цінності документів із урахуванням тогочасного розуміння сутності інформаційних процесів і поглядів на документ як джерело та носій інформації. Науково обґрунтовувалася необхідність впровадження нових організаційних критеріїв, форм і методів відбору документів на державне зберігання, зокрема методу функціонального аналізу.

З огляду на відсутність у республіці галузевої наукової установи розробки російських архівознавців у той час помітно впливали на організацію роботи державних архівів УРСР. Проблему визначення науково-історичної цінності документів за підсумками результатів роботи архівних установ у 1959–1969 рр. розглянули Н. Шепукова і Н. Щелкіна, які підкреслили важ-

ливість наступності в діяльності відомчих і державних архівів, організації відбору документів безпосередньо у поточному діловодстві²⁰.

Упродовж наступного десятиліття проблема комплектування державних архівів знайшла відображення у працях як практиків, так і науковців. У середині 1970-х років на сторінках “Архівів України” було розгорнуто дискусію про відбір на державне зберігання документів закладів народної освіти. Її учасники А. Ярликів²¹, Л. Пармузіна²², В. Жук²³, Л. Кінзерська²⁴, І. Легенький²⁵ у своїх статтях одностайно висловилися за те, щоб до переліку установ, документи яких надходять до державних архівів у повному обсязі, було включено органи управління народною освітою, вищі та середні спеціальні навчальні педагогічні заклади, інститути вдосконалення вчителів. Щодо документів загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл, профтехучилищ рекомендувалося застосовувати вибіркоче приймання документів, при якому з групи однорідних установ у зоні комплектування державного архіву на державне зберігання мають надходити повні комплекси документів лише 2–3-х установ. Уважалося недоцільним приймати на державне зберігання документи дошкільних закладів як окремих фондоутворювачів. Висловлені рекомендації було закріплено в наступних рішеннях Головархіву УРСР, що стосувалися комплексного обстеження стану діловодства і відомчих архівів системи Міністерства освіти УРСР²⁶, затвердження переліку документів, що підлягають прийманню на державне зберігання від установ і організацій Міністерства освіти УРСР²⁷.

У середині 1980-х рр. в історіографії архівознавства сформувалася думка про те, що можливості оптимізації складу ДАФ СРСР, закладені на першому етапі перебудови комплектування державних архівів, є значно ширшими. На цьому наголосив начальник Головархіву УРСР О. Мітюков²⁸ на Всесоюзній нараді працівників державної архівної служби (лютий 1984 р.). Вихід із ситуації, що склалася, він вбачав у відмові від застарілих уявлень про комплектування ДАФ СРСР, гнучкішому застосуванні методів вибіркового приймання документів на державне зберігання. Проблеми оптимізації складу документів ДАФ СРСР, зокрема скорочення приймання документів від установ низової ланки, перегляду застарілих Примірних списків джерел комплектування державних архівів, дістали також відображення в матеріалах розширених засідань колегії Головархіву УРСР, опублікованих на сторінках “Архівів України” (1978, № 4).

Розроблення і впровадження нових нормативних документів у галузі архівної справи вимагали підвищення рівня її організації у відомствах. Основні напрями та підходи до роботи з відомчими архівами як складовими бази комплектування ДАФ СРСР висвітлив К. Новохатський²⁹. Він наголосив, що вперше за всю історію розвитку архівної справи в Україні застосовано нестандартні підходи та форми співпраці між державними та відомчими архівами, а саме: створення мережі об'єднаних відомчих архівів, розширення співпраці архівістів з профспілковими, громадськими організаціями, товариствами ветеранів Великої Вітчизняної війни та праці, створення зразкових архівів. Ці форми взаємодії розглядалися як позитивні.

Досвід організації внутрішнього контролю за станом роботи з документами в установах обласної, міської, районної ланок, форми і методи такого контролю узагальнив Г. Портнов³⁰. Детально розглядаючи практику організації та проведення галузевих оглядів стану відомчих архівів і діловодства, ініціаторами яких у СРСР були українські архівісти, він відзначав ефективність цієї форми контролю. Аргументи на їхню користь автор вбачав у кількісних характеристиках роботи: у ході республіканського огляду архівів і діловодства у виконкомках місцевих рад народних депутатів понад 90 % згаданих установ упорядкували документи за встановлені роки, передали на державне зберігання понад 250 тис. справ.

Понятійний апарат, пов'язаний із проблемою комплектування, проаналізував російський учений-архівіст А. Черешня. Завдання практичного архівознавства він вбачав у чіткому визначенні понять “якість комплектування”, “повнота архівного фонду”, “якісний склад архівного фонду”³¹. Дослідник справедливо наголошував, що результати комплектування мають кількісну та якісну шкалу вимірювання. Під час кількісної оцінки слід брати до уваги показники обсягу (загальна кількість джерел комплектування архіву та динаміка їхніх змін), відсоткове співвідношення між організаціями, що входять і не входять до списку джерел комплектування архіву за галузями і регіонами, а також за формою приймання документів (повний, вибірковий, опосередкований), кількість справ, включених до описів, затверджених ЕПК архівних установ, та справ, прийнятих на державне зберігання до архіву в цілому, за групами документів, за галузями, за фондами та іншими ознаками³². Щодо якості комплектування він виокремлював такі ознаки: а) оптимальна повнота фондів; б) ступінь інформативності фондів; в) рівень “чистоти” технологій відбору документів на державне зберігання; г) правильність оформлення і формування справ. Повноту фондів він пропонував визначати за такими параметрами: а) ступінь укомплектованості фондів усіма групами (категоріями) суспільно значущих документів; б) співвідношення кількості втрачених документів постійного зберігання (на етапі відомчого та державного зберігання), а також помилково не включених до описів справ постійного зберігання та загального обсягу архівних фондів; в) індекс заборгованості з передавання документів на державне зберігання (за групами документів); г) кількість організацій, які мають затвержені описи з усіх груп документів даного фонду, в загальному списочному складі організацій – джерел комплектування архіву; д) співвідношення між відібраними на зберігання і прийнятими до держархіву документами³³. Твердження автора суттєво розвивали теорію комплектування та слугували практичній діяльності експертно-перевірних комісій архівів при визначенні якості комплектування та оцінки повноти фондів, що приймалися на державне зберігання.

Іншу характеристику якості комплектування запропонувала З. Іноземцева³⁴, визначивши це поняття через коливання у видовому складі прийнятих до держархівів документів з урахуванням оцінки повноти фондів.

Українські дослідники в цей період більше уваги приділяли науково-методичним і практичним питанням комплектування. В контексті цієї про-

блеми діяльність Державного архіву м. Києва вперше висвітлювалася на сторінках архівної періодики у статті В. Ткаченко “Документи Держархіву м. Києва як джерело до вивчення історії міста”. Хоча авторка детально не зупинялася на проблемах комплектування, вона всебічно проаналізувала склад і зміст фондів архіву, зазначивши, що більшу частину джерельної бази архіву складають фонди радянського періоду (58 % від усього комплексу документів), які постійно збагачуються новими надходженнями і відтворюють широку панораму життя Києва³⁵.

Другу спробу висвітлити досвід роботи архіву в даному напрямку зробив Б. Курінний, який у статті “Перебудова комплектування та оптимізація складу документів Державного архіву м. Києва” охарактеризував повноту та якісний склад фондів установ і організацій, документи яких надходять на державне зберігання. Автор проаналізував Програму перебудови комплектування та оптимізації складу документів установ і організацій, що передають свої фонди на зберігання до архіву, на 1988–1990 рр., підкресливши, що головна особливість перебудови комплектування полягає в тому, що вперше в практиці роботи поєднано різні форми приймання на державне зберігання документів установ і організацій: повне приймання, вибіркоче повидове і вибіркоче групове приймання, залежно від належності фондоутворювачів до тієї чи іншої галузевої системи і ступеня повторюваності їх документної інформації у фондах вищих організацій³⁶.

Практичні аспекти вдосконалення діловодства в установах і організаціях міста, зокрема на великих промислових підприємствах та в об'єднаннях, розглянула в своїй праці В. Купченко. На прикладі таких промислових гігантів, як трикотажне об'єднання ім. Р. Люксембург, об'єднання ім. С. П. Корольова, заводи “Електронмаш”, “Реле та автоматики”, столових приборів ім. Ф. Е. Дзержинського, авторка висвітлила методику комплексного вивчення стану діловодства в організаціях, підходи до формування справ розпорядчої, планової, звітної, статистичної та іншої документації постійного зберігання. В статті містилися рекомендації щодо методів і форм роботи архівістів з відповідальними за діловодство, зокрема аналізувалася така форма підвищення кваліфікації, як проведення семінарів, практикумів, у т. ч. на базі підприємств, надання практичної допомоги в розробленні та складанні номенклатур справ, індивідуальних інструкцій, інструктивних і методичних вказівок на окремих ділянках діловодного процесу, як-от “робота з вхідними документами”, “контроль виконання”³⁷ тощо.

Проблему оптимізації архівного фонду Академії наук УРСР досліджували українські архівісти В. Шмельов та В. Сендик³⁸. Вони висловили думку, що формування архівного фонду розпочинається на стадії діловодства і полягає в оптимізації документального масиву та вдосконаленні інформаційних зв'язків установи-фондоутворювача. Автори визначили такі напрямки оптимізації архівного фонду: аналіз правового становища і функціонального призначення установи, її структурних підрозділів; вивчення складу і змісту утворюваної в їхній діяльності документації; виявлення інформаційних зв'язків, поліпшення якісного складу документації, що попо-

вноє фонд, шляхом підвищення інформативності документального масиву і скорочення його фізичного обсягу; вдосконалення номенклатур справ та їхнє впровадження у діловодство, активізація діяльності експертних служб щодо формування архівного фонду.

Актуальні питання експертизи цінності документів порушено у працях архівістів В. Мамонова та В. Лашкевича. Зокрема, В. Мамонов³⁹ зосередив свою увагу на тих її аспектах, які стосуються зв'язку теорії експертизи цінності документів з проблемами джерелознавства, документознавства, теорії інформації. На його думку, завданнями теорії експертизи цінності документів є розроблення об'єктивних критеріїв кількісних і якісних оцінок інформації, що містяться в документах, виявлення закономірностей переходу кількості в якість, динаміки процесів згорання інформації. Автор особливо наголосив на необхідності вдосконалення системно-функціонального аналізу.

Значному поліпшенню роботи експертно-перевірних комісій сприяла публікація на сторінках "Архівів України" текстів виступів голів ЕПК ЦДАЖР УРСР, ЦДАМЛМ УРСР, архівних відділів Миколаївського та Донецького облвиконкомів, Держархіву м. Києва Л. Кузнецової, З. Сендика, Ш. Людковського, С. Титової, Н. Рутковської на республіканській нараді, що відбулася в березні 1978 р. Підсумки роботи ЕПК за роки десятої та одинадцятої п'ятирічок та їх завдання щодо поліпшення якості комплектування державних архівів на перспективу було викладено в статті Г. Портнова та Н. Безпрозваної, опублікованій у третьому номері науково-інформаційного бюлетеня за 1984 р. Цікавими з точки зору досвіду роботи в цьому напрямку є статті М. Сіробаби, О. Юркової, Л. Гурбової з питань практичної діяльності експертно-перевірних комісій, видрукувані в "Архівах України" № 6 за 1984 р., № 4 за 1985 р., № 4 за 1986 р. Автори статей на прикладі діяльності експертно-перевірних комісій архівних відділів Чернігівського, Дніпропетровського і Кримського облвиконкомів розкривали їхню роль у забезпеченні науково обґрунтованого комплектування державних архівів, висвітлювали форми і методи роботи з відомчими архівами підприємств, установ і організацій, практику підготовки і проведення засідань ЕПК, що сприяло розвитку теорії і практики комплектування державних архівів.

Розвиткові теорії експертизи цінності прислужилися публікації російської дослідниці М. Жукової, яка аргументовано довела необхідність застосування при оцінці документів принципу історизму як універсального загальнонаукового принципу, що ґрунтується на підході до дійсності як такої, що постійно змінюється в часі та розвивається⁴⁰.

Із розпадом СРСР і набуттям незалежності республіками, які входили до його складу, гостро постала проблема правового врегулювання нових відносин в архівній сфері, створення нормативно-правової бази архівістики новостворених незалежних країн. Ці проблеми знайшли відбиття у фаховій періодиці.

У 1991 р. журналом "Советские архивы" було проведено "круглий стіл" з питань комплектування ДАФ СРСР і роботи з відомствами в су-

часних умовах за участю відомих архівістів Г. Бакалинської, Г. Портнова, Є. Кузьміна, В. Клейна, В. Мамонова, А. Черешні. У його ході обговорювалися питання, пов'язані з впливом та наслідками політичних змін у державному устрої, процесами роздержавлення та реорганізації підприємств на комплектування, підкреслювалася необхідність зміни підходів до відбору документів на зберігання, розширення платних послуг, забезпечення збереженості документів з особового складу, що зберігаються в установах⁴¹.

Дану думку розвинули М. Жукова⁴² і З. Лепихіна, які наголосили на потребі врахування нових реалій у сфері державного управління, економіки, багатопартійності та ін., а з огляду на це – змін у складі документів і, відповідно, в переліках джерел комплектування архівів та у відборі документів на зберігання.

Зокрема, З. Лепихіна наголосила на необхідності розроблення нової теорії комплектування держархівів, що враховувала б особливості кожного регіону⁴³. Вона вказала на доцільність призупинення централізованого регулювання складу джерел комплектування, відміни практики використання типових і відомчих переліків до вирішення питання про терміни зберігання відомчих категорій документів (оскільки типові переліки стали малоприматними в нових умовах), а також надання архівам свободи дій щодо вирішення питань у кожному окремому випадку.

Розглядаючи проблеми формування архівного фонду, російський архівіст В. Єремченко акцентував увагу на тому, що в нових умовах актуалізувалося питання забезпечення його якісного комплектування з метою створення репрезентативної джерельної бази. Розкриваючи основні теоретичні й методичні аспекти формування архівного фонду, автор виділив пріоритетні положення оцінки та відбору документів, визначив джерела комплектування і склад документів та наголосив, що у зв'язку зі змінами практично всіх управлінських і господарських структур, різноманітністю форм власності, йдеться не про вдосконалення складу джерел комплектування, а про формування їх заново. Дослідник зауважив, що на зміну складу джерел комплектування, в т. ч. на його кількісне збільшення, впливають такі фактори: а) поява в регіонах власного архівного законодавства, формування архівних фондів суб'єктів Федерації; б) поява нових видів організацій, у т. ч. недержавних; в) зміна системи управління, зникнення галузевої вертикалі управління, яке визначало згори донизу склад документів і документаційні зв'язки; г) перетворення багатьох міських і районних архівів з архівів з перемінним складом документів на архіви з постійним складом, що спричинює перегляд основних принципів їхнього комплектування; д) організаційна й економічна нестабільність частини організацій, що зумовлювало помилки при їх включенні до списків⁴⁴.

Перший досвід комплектування архівів документами партій та політичних і громадських рухів висвітлили З. Іноземцева та Н. Курносов⁴⁵. Актуальні проблеми порушила Т. Коржихіна у статті, присвяченій питанням комплектування державних архівів документами громадських організацій. У ній авторка наголосила на ролі та значенні громадських організацій у житті суспільства, потребі диференційованого підходу до визначення до-

кументів, які мають надходити від них на державне зберігання, виходячи з кількості таких організацій, їхніх функцій і завдань, ступеня участі в суспільному житті тощо⁴⁶.

У статті Л. Соріної з досвіду комплектування архівів Тверської області висвітлено такі організаційні форми роботи з перегляду списків джерел комплектування, як прийняття відповідних нормативно-правових актів на рівні районних державних адміністрацій з питань роботи архівів в умовах економічної реформи і приватизації державної власності, йдеться про збереженість документів з особового складу, а також акціонерних товариств, спілок, колгоспів, підприємств і організацій району, паспортизацію відомчих архівів тощо⁴⁷.

На потребі внесення змін до списків джерел комплектування в сучасних умовах наголосила й Л. Лукошкіна, яка вказала на розширення спектру документів, що приймаються на зберігання, в т. ч. за рахунок документів, що відкладаються в районних виборчих комісіях, районному відділі статистики, відділенні федерального казначейства, податковій інспекції, відділі земельної реформи, центрі зайнятості тощо⁴⁸.

Про кризу в комплектуванні йшлося на “круглому столі”, що відбувся в Москві в 1991 р. Його учасники застерігали архівістів від бажання вирішувати долю ДАФ СРСР без всебічного наукового вивчення цього питання, “с позицій сиюминутного” “нового політичного мышлення”⁴⁹. Наголошувалося на необхідності врахування нових економічних умов, зваженості підходів при вирішенні проблеми відбору документів, потребі їх додаткового вивчення з метою точного встановлення термінів зберігання⁵⁰.

Подібними проблемами переймалися у зазначений період і українські архівісти. Важливу роль у розвитку архівознавства за доби незалежності почали відігравати, поряд із науково-практичним журналом “Архіви України”, створені в другій половині 1990-х рр. наукові щорічники “Студії з архівної справи та документознавства” та “Архівознавство. Археографія. Джерелознавство”. Серед публікацій, що стають у пригоді архівістам в їх повсякденній роботі, – навчальна література, методичні розробки УНДІАСД з визначення методики і критеріїв виявлення і включення унікальних документальних пам’яток НАФ до Державного реєстру національного культурного надбання⁵¹, з організації науково-дослідної і методичної роботи в державних архівних установах України⁵², перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств⁵³, з питань організації комп’ютерного діловодства в установах⁵⁴.

Так, в опублікованій на сторінках журналу “Архіви України” статті Л. Яковлева розглянула шляхи оптимізації складу документів державних архівів. Такими вона назвала: уточнення джерел комплектування, поліпшення якісного складу документів, удосконалення роботи експертних комісій з відбору документів, розроблення нормативно-методичних посібників з експертизи цінності і відбору документів, підвищення якості цільової комплексної експертизи цінності документів. Дослідниця обґрунтувала необхідність упорядкування документів про чорнобильську трагедію, зняття

обмежень з цих документів, а також розширення приймання документів особового походження⁵⁵.

Розвиток архівознавчої думки щодо проблеми комплектування зафіксував підготовлений на базі УНДІАСД підручник “Архівознавство”⁵⁶. Автори розділу “Формування Національного архівного фонду” (І. Матяш, З. Сендик, Н. Христова) подали визначення комплектування державного архіву як систематичного, цілеспрямованого і планомірного поповнення його складу документами НАФ. Важливою видається думка про те, що від правильності комплектування кожного державного архіву залежать якість формування НАФ України загалом, ефективність його використання⁵⁷. Виходячи з безпосереднього зв’язку комплектування державного архіву з організаційною та методичною роботою із джерелами комплектування, автори розглянули зміст цієї роботи, виокремивши такі її напрями, як проведення перевірок роботи архівних підрозділів, служб діловодства, взаємодія з експертними комісіями, підвищення кваліфікації працівників зазначених служб, а також голів і членів експертних комісій, методична і практична допомога та надання послуг з питань архівної справи і діловодства на договірних засадах, проведення громадських оглядів роботи архівних підрозділів та служб діловодства.

Розширенню уявлення про комплектування державного архіву на сучасному етапі сприяла публікація В. Кучмаренко та Л. Яременко⁵⁸, в якій на підставі аналізу складу документів архівного фонду НАН України автори дійшли висновку про те, що якісна повнота фонду перебуває у прямій залежності від науково-обґрунтованої організації документів в установі, формування справ відповідно до номенклатури.

Актуальністю позначені дослідження з питань впровадження в діяльність архівних установ інформаційних систем. Зокрема, досвід архівів Росії зі створення інформаційних технологій та їх впровадження, в т. ч. щодо програмного комплексу “Архівний фонд”, розкриває у своїй праці І. Кисельов⁵⁹. Деякі проблеми та перспективні напрями інформатизації архівної справи в Україні розглянув Г. Любовець⁶⁰. Зважаючи на такі аспекти функціонального існування архівної інформації, як збереження, безперервність процесу формування НАФ, використання за рівнями допуску інформаційного клієнта та видова специфіка документів, він підкреслює необхідність інформатизації архівної справи, а також створення галузевого інформаційного центру під егідою функціонально структурованого органу в архівній системі, який би зміг реалізувати технічну та методичну політику в єдиній архівній інформаційній системі України.

Дискусійною і поряд з цим актуальною є стаття І. Студеннікова, в якій наголошується на актуалізації проблеми комплектування у XXI ст., її глобальному характері. Автор зупиняється на такій проблемі, як дефіцит кадрів, розглядає спроможність архівів укомплектувати свої фонди документами, що відбивають події й процеси сучасності, в умовах бурхливого розвитку комп’ютерних та інформаційних технологій. У зв’язку з цим автор визначає появу нових джерел, спричинених розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, – веб-сторінок підприємств, установ, орга-

нізацій, політичних партій і громадських об'єднань. Розглядаючи їхнє значення, він констатує, що такі джерела сьогодні перебувають поза увагою архівістів через досить низький рівень матеріально-технічної оснащеності архівів та неготовність фахівців професійно і психологічно сприймати у такому вигляді інформацію як документальне джерело, що підлягає обліку й зберіганню⁶¹.

Актуальним проблемам створення системи нормативно-методичних посібників з визначення цінності документів та їх відбору до складу НАФ присвячено публікації С. Сельченкової⁶². Авторка аналізує роль переліків в експертизі цінності та комплектуванні державних архівів, їхні види, сучасний стан підготовки, проблеми та перспективи розвитку цих посібників. Водночас визначено перспективні напрями подальшого розвитку вітчизняної системи переліків: а) продовження поповнення новими видами документів “Переліку типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів” (1998) із метою максимального врахування типової документації сучасного періоду; б) розроблення відомчих і галузевих переліків зі строками зберігання, що охоплюють документи певної системи або галузі; в) підготовка переліків документації спеціального характеру і спеціальних систем документування. Справедливою видається думка С. Сельченкової про те, що згаданий Перелік повинен відповідати сучасним вимогам організації діловодства та створення повноцінної документальної бази для подальшого розвитку історичної науки, а також забезпечувати інтереси держави, суспільства та громадян у збереженні ретроспективної інформації.

Інформаційно-аналітичний характер притаманний опублікованим в журналі “Архіви України” повідомленням співробітників Київського міського державного архіву Н. Гребенюк, Д. Гришанкової, Н. Рутковської, що інформують про нові надходження до архіву, висвітлюють результати проведення огляду стану архівів і поточного діловодства у виконкомх Київської міської та районних рад народних депутатів⁶³, Н. Рутковської – про роботу ЕПК архіву щодо експертизи цінності та відбору документів громадських організацій⁶⁴, М. Намакштанської – про архівні документи як джерельну базу для вивчення історії Києва⁶⁵.

Питань комплектування Державного архіву м. Києва торкаються статті, опубліковані в ювілейному збірнику “Архівіст” – спільному виданні УНДІАСД із серії “Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела” та щорічника Спілки архівістів України “Архівіст: Вісник САУ”, присвяченому 70-річчю архіву. У другому та третьому розділах збірника розкриваються питання історії створення міського архіву, його співпраці з міськими та районними органами виконавчої влади з питань збереженості документів НАФ на підприємствах, в установах і організаціях м. Києва, підготовки кадрів архівістів, аналізуються документи особових фондів⁶⁶. Серед них – статті С. Карамаша “Державний архів міста Києва: Нарис історії”⁶⁷ та В. Купченко “Співпраця Державного архіву м. Києва з міськими та районними органами виконавчої влади по збереженості документів

Національного архівного фонду України на підприємствах, в установах і організаціях м. Києва⁷⁶⁸.

Отже, в сучасній історіографії розглянуто окремі аспекти комплектування державних архівів, акцентується увага на їх завданнях і функціях щодо комплектування, визначення джерел комплектування, критеріїв проведення експертизи цінності. Якщо в радянський період переважали дослідження практичних аспектів комплектування державних архівів (Л. Кузнецова, Г. Портнов, Л. Яковлева), то в пострадянський час простежується тенденція до аналізу науково-методичних засад комплектування (К. Новохатський, Г. Портнов, С. Сельченкова, З. Сендик).

¹ *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – М., 2001. – 393 с.

² *Князев Г. А.* Теория и техника архивного дела: Опыт систематического руководства. – Л.: ЛОЦИА, 1935. – 122 с.

³ *Митяев К. Г.* Теория и практика архивного дела: Учебн. пособие / Главариив СССР; ИАИ; Под ред. И. Л. Маяковского. – М., 1946. – 248 с.

⁴ Документи установ, організацій і підприємств – важливе джерело з історії радянського суспільства // *Архіви України.* – 1960. – № 1. – С. 3–11.

⁵ *Коновалова В.* Питання перебудови діяльності державних архівів у галузі комплектування і наукової експертизи документальних матеріалів радянських установ // *Архіви України.* – 1961. – № 1. – С. 7–11.

⁶ *Синельников Я.* Організація роботи по комплектуванню та експертизі цінності документальних матеріалів у Волинській області // *Архіви України.* – 1962. – № 5. – С. 35–39.

⁷ *Свиридова Л.* Перебудова роботи по комплектуванню в Луганському облдержархіві // *Архіви України.* – 1963. – № 1. – С. 25–27.

⁸ *Желнова Г.* Комплектування Миколаївського міського архіву // *Архіви України.* – 1960. – № 3. – С. 32–33.

⁹ *Жук В., Ткаченко Т.* Комплектування документальними матеріалами Полтавського обласного державного архіву // *Архіви України.* – 1960. – № 5. – С. 24–27.

¹⁰ *Коновалова В.* Деякі питання комплектування державних архівів УРСР документальними матеріалами // *Архіви України.* – 1962. – № 6. – С. 6–12.

¹¹ *Санін О.* Про перебудову експертизи цінності документальних матеріалів // *Архіви України.* – 1963. – № 2. – С. 28–30.

¹² *Рибалка Г.С.* Деякі підсумки і завдання по комплектуванню державних архівів УРСР // *Архіви України.* – 1966. – № 4. – С. 3–11.

¹³ *Пушкарьова Н.* Забезпечити зберігання документів про бригади комуністичної праці // *Архіви України.* – 1961. – № 1. – С. 12–14.

¹⁴ *Артюхова Г.* Збирання документів бригад і ударників комуністичної праці Кременчуцьким міськархівом // *Архіви України.* – 1969. – № 3. – С. 36.

¹⁵ *Маньковський С.* Матеріалам про перебудову школи – належну увагу // *Архіви України.* – 1961. – № 1. – С. 14–15.

¹⁶ *Нестеренко Л.* Типові номенклатури справ товариських судів та народних дружин // *Архіви України.* – 1965. – № 5. – С. 27–28.

¹⁷ *Новиков О.* Документам добровільних громадських організацій – більше уваги // *Архіви України.* – 1961. – № 4. – С. 16–18.

¹⁸ *Смальченко В.* Забезпечити збереження документів установ і організацій на громадських началах // *Архіви України.* – 1963. – № 6. – С. 29–31.

¹⁹ *Елпатьяевский А. В., Коленкина Т. Г., Цаплин В. В.* Научные основы экспертизы ценности документальных материалов советской эпохи и комплектование ими государственных архивов // Труды научной конференции по вопросам архивного дела в СССР. – М., 1965. – Т. 1. – С. 28–71.

²⁰ *Шепукова Н. М., Щелкина Н. Н.* Основные направления архивных учреждений по определению научно-исторической ценности документов в 1959–1969 годах // Советские архивы. – 1971. – № 1. – С. 40–45.

²¹ *Ярликова А. І.* Про відбір на державне зберігання документів установ системи народної освіти // Архіви України. – 1973. – № 3. – С. 40–44.

²² *Пармузіна Л. Б.* Питання відбору на державне зберігання документів позашкільних закладів // Архіви України. – 1973. – № 4. – С. 57–63; *Її ж.* До питання відбору на державне зберігання документів загальноосвітніх шкіл // Там само. – № 6. – С. 29–33.

²³ *Жук В. Н.* Про відбір на постійне зберігання звітної документації // Архіви України. – 1973. – № 6. – С. 33–34.

²⁴ *Кінзерська Л. Л.* Деякі питання створення державної бази з історії народної освіти // Архіви України. – 1974. – № 3. – С. 13–18.

²⁵ *Легенький І. Ю.* Актуальні питання відбору на державне зберігання документів обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів та загальноосвітніх шкіл // Архіви України. – 1975. – № 1. – С. 73–77.

²⁶ *Савченко М. Г.* Підсумки роботи архивних установ у першому році десятиї п'ятирічки і завдання на 1977 рік // Архіви України. – 1977. – № 2. – С. 3–14.

²⁷ У ЦЕПК Головархіву УРСР // Архіви України. – 1975. – № 3. – С. 90.

²⁸ *Мітюков О. Г.* Виступ начальника Головархіву УРСР на Всесоюзній нараді працівників державної архивної служби // Архіви України. – 1984. – № 2. – С. 26–29.

²⁹ *Новохатський К. Є.* Поліпшувати роботу з відомчими архівами // Архіви України. – 1979. – № 1. – С. 3–9.

³⁰ *Портнов Г. В.* Організація внутрівідомчого контролю за роботою архівів та веденням діловодства в установах і організаціях // Архіви України. – 1985. – № 5. – С. 7–11.

³¹ *Черешня А. Г.* Об оценке качества комплектования государственных архивов // Отечественные архивы. – 1995. – № 4. – С. 3–11.

³² Там само. – С. 3.

³³ Там само.

³⁴ *Иноземцева З. П.* К вопросу о качестве комплектования государственных архивов: Актуальные проблемы советского архивоведения. – М., 1980. – Вып. 2. – С. 9.

³⁵ *Ткаченко В. М.* Документи Держархіву м. Києва як джерело до вивчення історії міста // Архіви України. – 1982. – № 2. – С. 41–47.

³⁶ *Курінний Б.* Перебудова комплектування та оптимізація складу документів Державного архіву м. Києва // Архіви України. – 1988. – № 5. – С. 24–26.

³⁷ *Купченко В.* З досвіду роботи Держархіву м. Києва по вдосконаленню діловодства на промислових об'єктах і підприємствах міста // Архіви України. – 1985. – № 5. – С. 65–66.

³⁸ *Шмельов В. Г., Сендик В. В.* До питання оптимізації складу архівного фонду Академії наук УРСР // Архіви України. – 1990. – № 4. – С. 28–31.

³⁹ *Мамонов В. М.* Об актуальных задачах дальнейшего совершенствования комплектования государственных архивов // Советские архивы. – 1975. – № 2. – С. 48–56.

- ⁴⁰ Жукова М. П. Экспертиза ценности документов современных учреждений, организаций, предприятий // Отечественные архивы. – 1994. – № 5. – С. 10–13.
- ⁴¹ Матеріали круглого столу журналу з питань комплектування ДАФ СРСР і роботи з відомствами у сучасних умовах // Советские архивы. – 1991. – № 2. – С. 14–27.
- ⁴² Жукова М. П. Экспертиза ценности документов современных учреждений, организаций, предприятий // Отечественные архивы. – 1994. – № 5. – С. 10–13.
- ⁴³ Лепихина З. Я. Госархив г. Кунгура: работа с потенциальными источниками комплектования // Отечественные архивы. – 1994. – № 5. – С. 92–94.
- ⁴⁴ Еремченко В. А. Основные проблемы формирования Архивного фонда Российской Федерации в современных условиях // Отечественные архивы. – 1996. – № 6. – С. 10–20.
- ⁴⁵ Иноземцева З. П., Курносоев Н. Д. Новое время – новые проблемы. Комплектование государственных архивов документами общественных движений // Отечественные архивы. – 1992. – № 6. – С. 11–15.
- ⁴⁶ Коржихина Т. П. О комплектовании государственных архивов СССР материалами общественных организаций // Советские архивы. – 1973. – № 4. – С. 36–41.
- ⁴⁷ Сорина Л. М. О комплектовании архивов Тверской области документами негосударственных структур // Отечественные архивы. – 1996. – № 6. – С. 97–103.
- ⁴⁸ Лукошкина Л. Н. Из опыта комплектования архива Дмитриевского района Курской области // Отечественные архивы. – 1997. – № 6. – С. 108–109.
- ⁴⁹ Формирование ГАФ СССР: новые подходы // Советские архивы. – 1991. – № 4. – С. 85–86.
- ⁵⁰ Там само. – С. 80.
- ⁵¹ Методика і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток Національного архівного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання / ГАУ при Кабінеті Міністрів України. УДНДІАСД; Упоряд.: Т. М. Захарченко та ін. – К., 1999. – 18 с.
- ⁵² Основні положення організації науково-дослідної та методичної роботи в державних архівних установах України / Держкомархів України. УНДІАСД; Уклад.: І. Б. Матяш та ін. – К., 2001. – 51 с.
- ⁵³ Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів / ГАУ при Кабінеті Міністрів України. УДНДІАСД; Авт.: Г. В. Портнов та ін. – К., 1997. – 255 с.
- ⁵⁴ Організація комп'ютерного діловодства в установах. Програмно-апаратне забезпечення: Метод. рекомендації / ГАУ при Кабінеті Міністрів України. УДНДІАСД; Упоряд. А. Л. Маньковський. – К., 1998. – 24 с.
- ⁵⁵ Яковлева Л. В. Шляхи поліпшення діловодства і роботи з документами в міністерствах і відомствах УРСР у світлі сучасних вимог // Архіви України. – 1990. – № 3. – С. 11–19.
- ⁵⁶ Архівознавство: Підр. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К.: Видавн. дім “КМ Академія”, 2002. – 356 с.
- ⁵⁷ Там само. – С. 163–181.
- ⁵⁸ Кучмаренко В. А., Яременко Л. М. Архівний фонд Національної Академії наук України: історія, сучасний стан, зміст і склад документів // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 8–15.

⁵⁹ *Киселёв И. Н.* Информационная система архива: модель и воплощение // Отечественные архивы. – 1997. – № 6. – С. 28–35.

⁶⁰ *Любовець Г. В.* Занедбаний потенціал чи важливе інформаційне джерело // Архіви України. – 2000. – № 4–6. – С. 14–17.

⁶¹ *Студенніков І. В.* До питання комплектування архівів у ХХІ столітті: нові можливості чи втрата позицій? // Архіви України. – 2000. – № 4–6. – С. 9–14.

⁶² *Сельченкова С.* Переліки документів: сучасний стан, проблеми, перспективи // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2003. – С. 83–90.

⁶³ *Гребенюк Н., Гришанкова Д.* Київський міськдержархів // Архіви України. – 1977. – № 2. – С. 77–79.

⁶⁴ *Рутковська Н.* Робота ЕПК Київського міського державного архіву щодо експертизи цінності та відбору документів громадських організацій // Архіви України. – 1978. – № 4. – С. 36–38.

⁶⁵ *Намакитанська Н.* Документи Київського міськдержархіву як джерело до вивчення історії вулиць м. Києва // Архіви України. – 1980. – № 4. – С. 59–61.

⁶⁶ *Архівіст: Ювілейний збірник / Держкомархів України. УДНДІАСД; САУ; Держархів м. Києва.* –К., 2002. – 192 с. – (Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела; Вип. 5).

⁶⁷ Там само. – С. 14–26.

⁶⁸ Там само. – С. 27–30.

Kupchenko V.

Acquisition of State Archival Institutions as the Subject of Historiography Research

The article examines historiography of acquisition of state archives, formation of acquisition sources lists, documents appraisal in works and research of Russian and Ukrainian archivists. It highlights the issues of archival fonds optimization, the main cooperation trends with departmental archives and departmental control of work with documents within archival institutions of all levels.